

Јован Заметица. *Безумље и злоба: Хабзбуршко царство, Балкан и њочейак Првој светској рат*.
Београд: Службени гласник, 2025, 942.

Појава српског превода књиге Џона (Јована) Заметице *Folly and Malice* (2017) представља значајан догађај у савременој српској историографији. Ово дело, сада доступно под насловом *Безумље и злоба*, својом обимношћу, тематском ширином и јасним полемичким ставом спада међу најамбидициозније покушаје да се преиспитају и деконструишу многи уврежени митови и стереотипи о узроцима Првог светског рата.

Заметица полемише и са класичним ауторима попут Албертинија, али и са новим ревизионистима – пре свега Кристофером Кларком и Шоном Мекмикином, али и другима. У епохи када је теза о „српској кривици” поново оживљена и везана за савремене политичке и културне наративе о Балкану, публикација *Безумље и злоба* представља одговор на поједностављивања и политичку инструментализацију прошлости.

Књига је пре свега писана за публику на Западу. Аутор користи обиман архивски материјал, мемоаристику, штампу, али и занемарену литературу на бројним европским језицима. Његов приступ истраживању је класичан, са доминацијом политичке и дипломатске историје и фокусом на најзначајније актере. Аргументи су формулисани живо и полемички, што чини да се књига лако чита, упркос ве-

ликом обиму. Заметица педантно обрађује многе појединости, упоређује супротстављена сведочења и тумачења и тиме поставља нове стандарде у истраживању изабране теме. Ипак, обиље детаља захтева од читаоца високу концентрацију, што понекад успорава главни ток аргументације.

Књига је веома обимна и подељена је на 22 поглавља. На почетку се налазе детаљна мапа са приказом кретања поворке надвојводе Фердинанда у Сарајеву 28. јуна 1914. и политичке карте Балкана из 1912. и 1914. године.

У „Уводним напоменама и захвалницама” (13–15) аутор напомиње да је тема његове књиге уплетеност Хабзбуршког царства на Балкану и судар Двојне монархије са јужнословенским национализмом током периода који је претходио избијању Првог светског рата, док у „Предговору српском издању” (17–19) истиче да је Први светски рат и даље важна тема савремене историје, те да је неопходно критички преиспитати митове и опшеприхваћене интерпретације о његовим узроцима, како би се добила потпунија и веродостојнија слика догађаја који су изнедрили катастрофу 1914. године.

Стање царства Хабзбурга и проблеме унутар династије аутор детаљно образлаже у поглављима

„Увод: болесник на Дунаву” (21–50) и „Престолонаследник” (50–84). Покушаји реформи царства и илузорност наратива о „тријализму” обрађени су у одељцима „Белведерски планови за ’реформе’” (85–118) и „Велика Хрватска: варљиви тријалистички сан” (119–153). Поглавље „Босна и Херцеговина: капија Оријента” (154–200) детаљно обрађује политички положај ове нове хабзбуршке територије, као и аграрне и идентитетске проблеме. Стање у Србији и њен сукоб са Аустроугарском обрађени су у одељцима „Србија 1903: лош краљ, зла крв” (201–263), „Растући аустро-српски антагонизам” (264–309) и „Од анексије Босне до балканских ратова” (310–369). Империјалне интересе Аустроугарске на Балкану, агресивну политику према Србији и главне актере ових догађаја аутор обрађује у поглављима „*Quo vadis Austria?*” (370–418) и „Генерал Оскар Поћорек” (417–459). Стварање покрета „Млада Босна”, југословенског национализма и рађање идеје за атентат на надвојводу Франца Фердинанда аутор обрађује у одељцима „Национализам јужнословенских ђака” (460–490) и „Гаврило Принцип и другови” (491–531). Проблем одговорности српске влада и српске војне обавештајне службе за атентат у Сарајеву аутор излаже у поглављу „Црна рука – лажни траг” (532–581), док у одељку „Тајне Конопишта” (582–618) расправља о резултатима састанка аустроугарског престолона-

следника Франца Фердинанда и немачког цара на коме су потврђени планови за агресивну политику према Србији. Ток посете Сарајеву и атентат на надвојводу изузетно детаљно су приказани у поглављима „Упозорења, бојазни и последња вечера” (619–649) и „’Авенија атентатора’: Сарајево 28. јуна 1914” (650–727). Аустроугарска и немачка припрема за рат, као и положај Србије у кризи обрађени су у одељцима „Аустроугарска у јулској кризи” (728–766), „Србија у јулској кризи” (767–794) и „Критични дани у Београду” (795–848). Аутор у одељку „Закључци” (849–866) даје свој суд о теми коју обрађује, док Миле Бјелајац у „Поговор уз српски превод” (867–875) истиче да књига Јована Заметице представља темељно разобличавање многобројних митова и ревизионистичких тумачења узрока Првог светског рата који се свODE на „српску кривицу” и да поново доказује како је Аустроугарска уз подршку Немачке свесно тежила рату.

Књига има блок са илустрацијама, обиман попис извора и литературе (877–922), као и регистар личних имена (923–942), али не и биографију аутора.

Главне тезе аутора су да Балкан није био „европско буре барута”, јер су стварни извори нестабилности у Европи били унутрашње кризе и империјалне амбиције Хабзбуршке монархије, а не балканске државе. Франц Фердинанд није био идеолог

мира или реформатор, већ ултраконзервативац и империјалиста с циљем јачања аустријског дела империје и поништавања дуализма, а тријалистички планови о реформи Монархије били су нереални и маргинални. Није било наглог заокрета српске спољнополитичке оријентације према Русији после промене династија 1903. године. Србија није провоцирала Хабзбуршку монархију, нити је била агресор, већ је често трпела притисак и агресију из Беча, а оптужбе о „великосрпској идеји” нису имале реалну основу у званичној политици те земље. Мит о умешаности Србије и организације „Црна рука” у сарајевски атентат је накнадно наметнут и није поткрепљен валидним историјским изворима; Апис није био организатор, јер је чак покушао да спречи атентат који је био резултат личне иницијативе многих људи. Коначна одлука о рату донета је у Бечу уз јасну подршку Немачке, из стратешких разлога унутрашњег опстанка Хабзбуршке монархије и политике продора на Балкан, а не због доказа о кривици српске државе за атентат у Сарајеву. Атентатори нису били великосрпски националисти, јер су имали јасан југословенски идентитет. Југословенски покрет који је инспирисао Младобосанце настао је заправо унутар Аустроугарске, и највећим делом формирао се под утицајем једног дела хрватских интелектуалаца и није био производ великосрпског национализма.

Заметица јасно показује да је Аустроугарска имала унапред дефинисану стратегију напада на Србију и да је атентат био повод, не узрок за рат. Стицајем бројних историјских околности атентат у Сарајеву 28. јуна 1914. био је „аматерски по планирању, насумичан у извршењу и случајно успешан по исходу” (705).

Књига је првенствено усмерена на Аустроугарску и Балкан, али постоји шири преглед политичких догађаја, посебно о улози Немачке у покретању рата. Иако је фокус усмерен на политичко-дипломатску историју, аутор даје и шири контекст и дотиче културне и идентитетске теме. Током своје аргументације редовно користи и анализу различитих дискурса који обликују наша знања о теми коју обрађује. Истовремено се дају и психолошки профили главних актера догађаја, укључујући и детаље из њиховог приватног, па и интимног живота.

Заметица не пише сувопарно, већ драматизује догађаје, што је посебно важно у контексту припреме и самог извршења атентата. У тексту користи и многе концептуалне метафоре, од самог наслова „Безумље и злоба”, до поднаслова попут „Болесник на Дунаву”, који посредно утичу на читаочево разумевање текста.

Књига првенствено намењена западној публици представља важан допринос полемици са ревизионизмом, који се пројектовао на савремену политику. Теза о „српској

кривици” повезана са савременим наративима о Балкану, тероризму и глобалним кризама посебно је добила на тежини после оружаног распада Југославије и рата у Босни и Херцеговини, где су Срби поново представљени као „агресори”. Српски превод је важан и због савременог геополитичког контекста у којем живимо, у коме медијски наметнути стереотици о прошлости прете да измене закључке академске историографије и преобликују наша сазнања о прошлости.

Иако дело представља један од најзначајнијих радова о узроцима Првог светског рата у последњим деценијама, постоје и теме које су могле да добију више простора. Аутор није довољно анализирао утицај римокатоличког клерикализма на обликовање аустроугарске политике према Србији и православљу. Југословенство је третирано углавном кроз хрватски утицај, док је српски допринос конструкцији овом новом националном идентитету ипак већи него што је приказано у књизи. Наиме, српска културна елита почетком 20. века развијала је своје виђење југословенства које је имало интегративну и модернизацијску димензију. Био је то начин да се на темељу рационализма и просветитељства превазиђу супротстављени национализми и конфесионалне разлике малих јужнословенских народа и организује

отпор империјализму великих сила. То је и разлог зашто је аустроугарска пропаганда редовно поистовећивала југословенство са великосрпством. На тај начин још оштрије би се приказала сложеност идејног оквира у коме су деловали младобосанци. Књига није апологетска према било којој историјској личности, али ипак је слика последњих Обреновића могла да се додатно обогати и уравнотежи сагледа у светлу савремене литературе.

Књига Јована Заметице *Безумље и злоба* свакако је један од најзначајнијих радова о узроцима Првог светског рата у последњих неколико деценија. Њен допринос није само у демистификацији митова о „српској кривици” већ и у ширем методолошком и етичком смислу, као позив на интелектуално поштење у историографском истраживању. Заметица заправо показује да је историја увек више од пуке фактографије: она је истовремено и простор у којем се непрекидно одвија борба за интерпретацију. Зато ће ово дело дуго остати референтна тачка не само за проучавање Аустроугарске, Балкана, и атентата у Сарајеву 1914. већ и за разумевање начина на који историјски наративи утичу на савремену политику и културу сећања.

Милош ТИМОТИЈЕВИЋ